

Кулик О.Г.,

т.в.о. начальника науково-дослідної
лабораторії кримінологічних
досліджень, Державного науково-
дослідного інституту МВС України,
доктор юридичних наук, старший
науковий співробітник

СИСТЕМА МОНІТОРИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Кримінологія є емпіричною наукою, як сформувалась на основі проведення статистичних, соціологічних та психологічних досліджень злочинності. Створення належної емпіричної бази є необхідною умовою розвитку теорії кримінології та підготовки пропозицій щодо ефективного запобігання злочинності. В сучасних умовах, коли спостерігаються прискорення та ускладнення багатьох соціально-економічних процесів в суспільстві, зокрема й злочинності, проблема формування її повної та різнопланової емпіричної бази є особливо актуальною.

З метою вирішення даної проблеми автором на основі проведеного аналізу різних видів кримінологічних досліджень та джерел кримінологічної інформації була розроблена система моніторингових досліджень злочинності в Україні. Зазначена система включає наступні складові елементи.

1. Щорічний моніторинговий кримінологічний аналіз даних статистичної звітності щодо злочинності в Україні. Такий аналіз має охоплювати всі групи злочинів за спрямованістю, передбачені розділами Особливої частини Кримінального кодексу (КК) України, але з різним ступенем деталізації даних залежно від рівня поширеності злочинів певних видів.

Як свідчить світовий досвід та вітчизняний досвід аналітичних досліджень злочинності, доцільно поряд з аналізом загальної кількості зареєстрованих злочинів окремо досліджувати

динамічні зміни різних видів посягань. Зокрема, пропонується здійснювати детальний аналіз найбільш поширених та суспільно небезпечних злочинів загальнокримінального характеру з потерпілим, які визначально впливають на стан злочинності в країні, тобто так звану індексну групу злочинів. Такі групи злочинів виділяються в різних країнах і включають різну кількість посягань: в Англії їх нараховується 70, у Німеччині — 24, у Франції — 22, у США — 8 [1, с. 49].

З урахуванням особливостей нашого кримінального законодавства вважаємо за доцільне використовувати в якості індексного наступний перелік загальнокримінальних злочинів: умисне вбивство з замахом; умисне тяжке тілесне ушкодження; умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження; згвалтування з замахом; бандитизм; вимагання; розбій; грабіж; крадіжка; шахрайство; незаконне заволодіння транспортним засобом; привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами; хуліганство; порушення правил безпеки дорожнього руху, що спричинили смерть. У 2002–2012 рр. сумарна кількість злочинів цих видів складала у середньому 67,7% всіх зареєстрованих посягань, а у 2013 р. — 65,8% всіх злочинів.

Результати такого кримінологічного аналізу мають скласти первинну основу для оцінки кримінальної ситуації в країні в певному році та її прогнозування на наступний рік.

2. Кримінологічний аналіз даних державної статистичної звітності щодо засудження та покарання осіб, які вчинили злочини в країні. Аналіз може здійснюватися з періодичністю раз на 2 роки, враховуючи певну часову затримку (лаг) між впливом змін у кримінальній ситуації на статистику злочинності та статистику судимості. З урахуванням більшої стабільності судової практики ми вважаємо, що такий аналіз може здійснюватися через рік. Його результати дадуть можливість оцінити рівень караності злочинності в країні.

3. Вибіркове поглиблене дослідження масиву матеріалів кримінального провадження (кримінальних справ), в тому числі

за переліком ознак, які не передбачені у державній статистичній звітності. Може бути досліджена репрезентативна вибірка таких матеріалів, або вибірка судових рішень, отримана з Єдиного державного реєстру судових рішень.

Мета такого дослідження отримати розгорнуту кількісно-якісну кримінологічну характеристику злочинності в країні, здійснити кримінологічну типологію злочинів як соціальних актів, більш глибоко оцінити ступінь поширеності та характер суспільної небезпечності посягань кожного типу, визначити нові форми та способи вчинення злочинів. За допомогою такої інформації може бути визначено зв'язки між ознаками одиниць спостереження (стать та вид злочину, вчинення злочину та наявність роботи тощо) та встановлені залежності між ними. Ця інформація буде також придатною для якісного довготривалого прогнозу злочинності в країні, тобто прогнозування нових форм та способів вчинення злочинів, категорій осіб, які будуть виявляти найбільшу кримінальну активність тощо.

Слід зазначити, що це дуже трудомістке і складне в методичному плані дослідження, розмір вибірки якого для забезпечення репрезентативності його результатів для України має складати не менше 1800 матеріалів, а перелік використовуваних показників має бути дуже значним. Його здійснення потребуватиме значних витрат часу, людських ресурсів та організаційних зусиль як для формування репрезентативної вибіркової сукупності, так і для дослідження отриманих матеріалів. У зв'язку з цим воно може бути реально проведене раз на чотири-п'ять років.

4. Суцільне або вибіркове дослідження інформації, яка міститься в електронних базах даних злочинності — Єдиному реєстрі досудових розслідувань (ЄРДР) та електронній базі даних єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені злочини (кримінальні правопорушення) й інші події в органах внутрішніх справ (ОВС). Обидві електронні бази даних запроваджені у 2013 р., і весь спектр їх можливостей щодо оброблення інформації, яка в них міститься, ще не відомий. Тим не менш, оскільки на їх основі формується державна

статистична звітність щодо злочинності, такі можливості, безумовно, існують. У зв'язку з цим, з використанням зазначених електронних баз даних можуть бути сформовані суцільні або вибіркові масиви одиниць спостереження, які мають одну або декілька спільних кримінологічно значимих ознак, які не відображаються у державній статистичній звітності щодо злочинності.

Це можуть бути дані щодо розподілу злочинів за часовим інтервалом, днем тижня, розміром завданої шкоди, видами знарядь та засобів, які при цьому використовувалися, видами мотивів вчинення таких діянь тощо. Можна буде встановити зв'язки та залежності між окремими ознаками, які притаманні одиницям спостереження, що входять до суцільної або вибіркової сукупності. Така інформація може бути використана як для поглибленої оцінки стану злочинності в країні, так і для розроблення певних прогнозних оцінок.

Важливо відмітити, що отримання таких даних буде здійснюватися в автоматичному режимі, тобто не потребуватиме суттєвих часових витрат, матеріальних та людських ресурсів. З часом можливості використання інформації, яка міститься у зазначених електронних базах даних можуть бути суттєво розширені.

5. Щорічне моніторингове репрезентативне опитування населення України щодо ступеня його віктимізації, рівня латентності найбільш поширених загальнокримінальних злочинів, оцінки стану злочинності та діяльності ОВС по боротьбі з нею. Такі опитування здійснюються в багатьох країнах світу, і є всі економічні та організаційно-методичні передумови для проведення їх в Україні. Автор вже неодноразово висловлювався щодо необхідності проведення таких опитувань в Україні, їх організаційно-методичних засад та кримінологічного значення їх результатів [2; 3, с. 55–56; 4, с. 211–216; 5].

Регулярне проведення таких опитувань дозволить: суттєво розширити інформаційну базу аналізу злочинності шляхом доповнення її якісно новою інформацією, яка не зазнає впливу

будь-яких зацікавлених державних, політичних або громадських інституцій; отримати об'єктивні (за умови дотримання вимог репрезентативності вибірки населення) дані про кількісну розповсюдженість в країні злочинів певних видів, що є придатними для зіставлення з державними статистичними даними щодо цих видів злочинів; створити важливий канал взаємозв'язку державних органів з населенням, який дозволить отримувати більш об'єктивну оцінку населенням діяльності міліції, визначити недоліки в роботі міліції, які обумовлюють негативне ставлення до неї з боку громадян.

6. Щорічне вибіркове дослідження матеріалів засобів масової інформації (ЗМІ) про злочинність та діяльність правоохоронних органів щодо протидії їй. До цього часу масштабні кримінологічні дослідження такого роду в країні не проводились. Між тим, їх здійснення, з урахуванням тієї величезної ролі, яку відіграють ЗМІ у житті сучасного українського суспільства, є необхідним. Адже, як показують результати здійснюваних нами щорічних опитувань студентів міста Києва, матеріали ЗМІ визначально впливають як на інформованість населення щодо феномену злочинності, її проявів та їх поширеності, ступеня небезпечності тощо, так і на його оцінку діяльності правоохоронних органів і зокрема ОВС, рівень довіри до них.

Перші пробні дослідження матеріалів ЗМІ відповідної тематики можуть здійснюватися на основі нерепрезентативної вибірки матеріалів декількох ЗМІ певного виду (інформаційних агентств, порталів новин, новинних телепередач тощо) за 1–2 роки. Після вибору оптимальної методики дослідження та її опробування можна перейти до проведення щорічних репрезентативних досліджень такого роду. За результатами такого дослідження можна буде отримати додаткову інформацію щодо стану злочинності в країні, поширеність певних форм злочинної поведінки, нових антисуспільних явищ, а також оцінити зміст інформації про злочинність та діяльність правоохоронних органів щодо протидії їй, яку ЗМІ надають

населенню, уявлення про ці проблеми, які формуються у громадян під впливом ЗМІ.

Впровадження такої системи моніторингових досліджень злочинності потребуватиме значного часу та зусиль ряду наукових колективів. Натомість їх здійснення дозволить підняти на новий рівень поінформованість суспільства про кримінальну ситуацію в країні, поглибити знання щодо тенденцій та закономірностей розвитку злочинності, розширити можливості для її прогнозування, забезпечити подальший розвиток теорії кримінології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Щерба С. Зарубежный опыт статистического учета преступности / С. Щерба // Законность. – 2003. – № 11. – С. 49–51.
2. Кулик О.Г. Всеукраїнське віктимологічне моніторингове опитування населення: теоретичні та організаційно-методичні засади / О.Г. Кулик // Наука і правоохорона. – 2008. – № 1. – С. 76–84.
3. Кулик О. Кримінологічний аналіз злочинності в Україні: напрями вдосконалення методології та методики / О. Кулик // Право України. – 2009. – № 7. – С. 52–57.
4. Кулик О.Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання : Монографія / О.Г. Кулик. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 288 с.
5. Кулик О.Г. Методологічні засади всеукраїнського віктимологічного опитування населення / О.Г. Кулик // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 543–548.

Кваша О. О.,

старший науковий співробітник
Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, доцент